

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.37>

CHARAKTERYSTYKA CZYNNIKÓW BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO INSTYTUCJI SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Tetyana Panyuk

*kandydat nauk ekonomicznych, docent, profesor Wydziału Teorii Ekonomicznej
Rówieńskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego (Równe, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-2494-6111

panjuk@ukr.net

Ivan Zyma

*kandydat nauk medycznych, doktor nauk w zakresie administracji publicznej,
docent, Zasłużony Lekarz Ukrainy, Akademik Międzynarodowej Akademii Kadrowej
(Równe, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-5063-949X

Adnotacja. Na podstawie badań czynników bezpieczeństwa ekonomicznego uczelni wyższych w Ukrainie, przeprowadzono systematyzację wskaźników charakteryzujących efektywność funkcjonowania systemu szkół wyższych. Okazało się, że głównym wskaźnikiem, od którego zależy stan innych wskaźników, są wydatki ogólnego funduszu budżetu państwa. Przeprowadzono analizę jego wydatków i przedstawiono kwotę spadku w 2022 r. w porównaniu z 2021 r. Udowodniono, że na efektywność funkcjonowania szkół wyższych wpływają czynniki środowiska zewnętrznego i wewnętrznego. Szczegółowo scharakteryzowano czynniki bezpieczeństwa ekonomicznego, wpływające na skuteczność działań instytucji szkolnictwa wyższego, które są bezpośrednie i pośrednie. Wyróżniono cztery grupy czynników charakteryzujących zakres zarządzania systemem szkół wyższych w kontekście jego wsparcia finansowego i organizacyjnego.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne instytucji szkolnictwa wyższego, instytucje szkolnictwa wyższego, wskaźniki efektywności, wydatki, czynniki, bezpieczeństwo ekonomiczne, czynniki bezpośrednie, czynniki pośrednie.

CHARACTERISTICS OF FACTORS OF ECONOMIC SECURITY OF INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Tetyana Panyuk

*PhD in Economics, Associate Professor, Professor of the Department of Economic Theory,
Rivne State University of Humanitarian (Rivne, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-2494-6111

panjuk@ukr.net

Ivan Zyma

*Candidate of Medical Sciences, Doctor of Science in Public Administration, Docent,
Merited Doctor of Ukraine, Honorary Professor of Academie Huspol (Rivne, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-5063-949X

Abstract. Based on the study of the factors of economic security of higher education institutions in Ukraine, a systematization of indicators characterizing the effectiveness of the functioning of the system of higher education institutions was carried out. It was found that the main indicator on which the state of other indicators depends is the expenditure of the general fund of the state budget. An analysis of its expenses was carried out and the amount of reduction in 2022 compared to 2021 was presented. It has been proven that the effectiveness of the functioning of higher education institutions is influenced by factors of the external and internal environment. Factors of economic security that affect the effectiveness of higher education institutions, which are direct and indirect, are characterized in detail. Four groups of factors characterizing the sphere of management of the system of higher education institutions in the context of its financial and organizational support are distinguished.

Key words: economic security of institutions of higher education, institutions of higher education, performance indicators, expenses, factors, economic security, direct factors, indirect factors.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Тетяна Панюк

*кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економічної теорії
Рівненського державного гуманітарного університету (Рівне, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-2494-6111

panjuk@ukr.net

Іван Зима

*кандидат медичних наук, доктор наук з державного управління, доцент,
заслужений лікар України, академік Міжнародної кадрової академії*

(Рівне, Україна)

ORCID ID: 0000-0002-5063-949X

Анотація. На основі дослідження чинників економічної безпеки закладів вищої освіти в Україні, здійснено систематизацію показників, що характеризують ефективність функціонування системи закладів вищої освіти. З'ясовано, що основним показником від якого залежить стан інших показників – є видатки загального фонду державного бюджету. Проведений аналіз його видатків та представлена сума зменшення у 2022 році порівняно з 2021 роком. Доведено, що на ефективність функціонування закладів вищої освіти впливають чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. Детально охарактеризовані чинники економічної безпеки які впливають на ефективність діяльності закладів вищої освіти які є прямими та непрямими. Виділено чотири групи чинників, що характеризують сферу управління системою закладів вищої освіти у контексті її фінансового та організаційного забезпечення.

Ключові слова: економічна безпека закладів вищої освіти, заклади вищої освіти, показники ефективності, видатки, чинники, економічна безпека, прямі чинники, непрямі чинники.

Вступ. Стрімкому розвитку економічної безпеки та соціальної відповідальності закладів вищої освіти (ЗВО) на початку XXI ст. сприяли кілька факторів: глобальне усвідомлення важливості вищої освіти і зростання ролі ЗВО у процесах соціально-економічного розвитку; вироблення і ухвалення на загальноєвропейському та міжнародному рівнях низки документів, що спонукають держави і ЗВО до впровадження соціальної відповідальності; поширення практик корпоративної соціальної відповідальності висококонтурного приватного сектору в університетському середовищі.

Конкурентна боротьба, а саме університетське лідерство внаслідок глобалізаційних процесів, отримання закордонного досвіду та зміни в свідомості молоді призвели до зміни моделі вищої освіти. Сучасні заклади вищої освіти (ЗВО) виступають драйверами соціально-економічного розвитку територіальної громади чи регіону, промислової галузі чи соціально-гуманітарної сфери, генераторами новітніх технологій чи інноваційних технічних рішень використовуючи практичний досвід. Сучасні університети виконують роль посередника між внутрішніми та зовнішніми стейкхолдерами які здатні запропонувати різні соціально-економічні та політичні рішення, а саме: рішення для розв'язання економічної кризи, пом'якшення напруги між соцієтнічними групами, надання психологічної реабілітації та інше.

Постановка проблеми. В умовах стрімкого розвитку глобалізаційних процесів вища освіта виконує важливу роль та має суттєве значення для забезпечення економічного розвитку на макро та мега рівнях. Проте, зважаючи на недостатнє фінансування з боку держави та інвестування вітчизняної освіти, у цій сфері відбувається збільшення несприятливих тенденцій під негативним впливом низки чинників, дія яких призводить до погіршення якості вітчизняної вищої освіти і у результаті до зниження її конкурентоспроможності та рівня економічної безпеки системи ЗВО, що потребує розроблення та реалізації заходів управління економічною безпекою системи закладів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти дослідження, формування та управління економічною безпекою системи закладів вищої освіти та групи чинники які впливають на діяльність ЗВО досліджують у своїх працях С. В. Бреус (Бреус С., 2019), Т. В. Терентьева, М. Н. Кулакова (Терентьева Т.; Кулакова М., 2012), В. В. Гірняк, Н. І. Козьмук, О. В. Лук'янська (Гірняк В.; Козьмук Н.; Лук'янська О., 2014), Я. А. Малихіна (Малихіна Я., 2013) та інші науковці. Найважливіші показники ефективності функціонування системи закладів вищої освіти які визначають величину певних чинників, а також кількісні зміни, що в них відбуваються, у формі викликів викладені в законодавчих документах (Постанова Кабінету Міністрів України «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету», 2022) та інших. Проте недостатня кількість наукових досліджень у даному напрямі, низка складних та актуальних питань все ще шукають свого вирішення. Зокрема, недостатньо вивчені питання характеристики чинників та їх вплив на економічну безпеку ЗВО.

Постановка завдання. Незважаючи на значну кількість досліджень, вважаємо за необхідне детально охарактеризувати чинники економічної безпеки закладів вищої освіти, згідно вимог сучасності зважаючи на конкурентність ринку освітніх послуг.

Основна частина. В сучасних умовах збільшується обсяг несприятливих тенденцій економічного розвитку країни, що мають вплив на ефективність функціонування ЗВО які є складовими елементами соціально-економічної системи та суб'єктами господарювання. Це безпосередньо впливає на економічну безпеку ЗВО та управління нею.

За результатом економіко-статистичного аналізу особливостей розвитку вищої освіти С. Бреус здійснено систематизацію показників, що характеризують ефективність функціонування системи закладів вищої освіти (рис. 1), на нашу думку деякі з них потрібно розглянути детально та охарактеризувати для здійснення дослідження стану чинників економічної безпеки системи ЗВО.

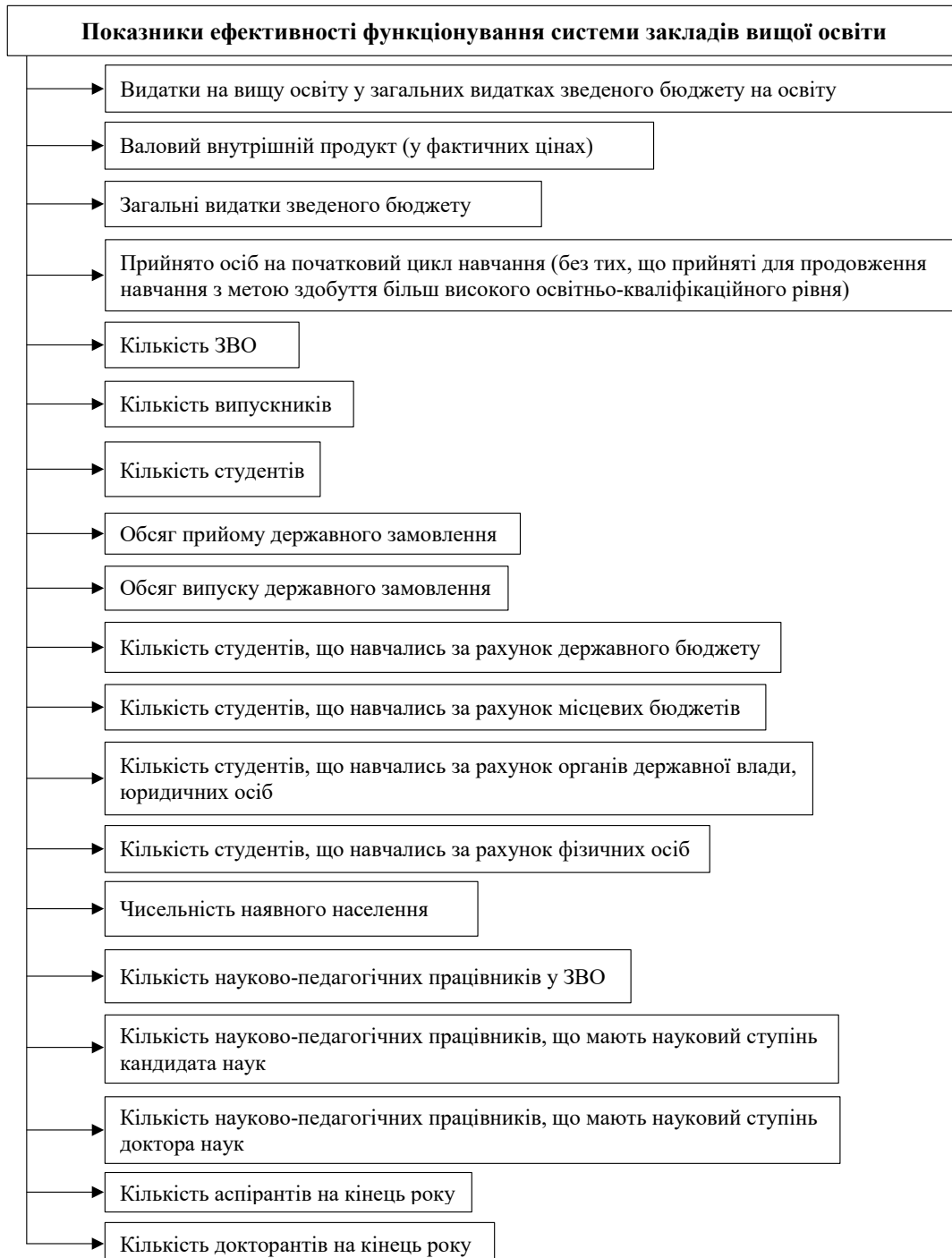

Рис. 1. Показники ефективності функціонування системи закладів вищої освіти (Бреус С., 2019)

Сформовані показники визначають величину певних чинників, а також кількісні зміни, що в них відбуваються, у формі викликів. Ідентифікація їх поряд із загрозами й здійснення оцінювання ризиків економічної безпеки системи закладів вищої освіти має важливе науково-практичне значення задля здійснення процесу управління економічною безпекою системи ЗВО (Бреус С., 2019).

Аналізуючи показники ефективності функціонування системи закладів вищої освіти, вважаємо, що основним показником від якого залежить стан інших вищезазначених показників є видатки загального фонду держбюджету. Згідно Постанови КМУ № 401 від 01.04.2022 року «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету» видатки загального фонду держбюджету у 2022 році передбачені для МОН за програмою «Освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам» скоротились на 10 % або на понад 10,8 млрд гривень у порівнянні з 2021 роком та «Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» – скоротились на 50,4 млн грн у порівнянні з 2021 роком. Розглянемо детально які саме видатки і на яку суму скоротились у 2022 році у порівнянні з 2021 роком:

- загальне керівництво та управління у сфері освіти і науки (на 34 827,80 тис. грн);
- забезпечення організації роботи Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, Національного агентства кваліфікацій, освітнього омбудсмена (на 18 424,40 тис. грн);
- забезпечення здобуття професійної (професійно-технічної) освіти за професіями загальнодержавного значення (на 25 085 тис. грн);
- наукова і науково-технічна діяльність закладів вищої освіти та наукових установ (на 86 217,3 тис. грн);
- фонд президента України з підтримки освіти, науки та спорту (на 3810 тис. грн);
- державні премії, стипендії та гранти в галузі освіти, науки і техніки, стипендії переможцям міжнародних конкурсів (на 10 057,60 тис. грн);
- надання освіти закладами загальної середньої освіти державної форми власності та освітніх послуг державною установою для осіб, які перебувають у закладах охорони здоров'я (на 49 752,70 тис. грн);
- забезпечення діяльності Національного центру «Мала академія наук України», надання позашкільної освіти державними закладами позашкільної освіти, заходи з позашкільної роботи (на 49 244,90 тис. грн);
- забезпечення здобуття професійної (професійно-технічної) освіти у закладах освіти соціальної реабілітації та адаптації державної форми власності, методичне забезпечення закладів професійної (професійно-технічної) освіти (на 52 947,80 тис. грн);
- підготовка кадрів закладами вищої освіти та забезпечення діяльності їх баз практики (на 2 107 202 тис. грн);
- здійснення методичного та аналітичного забезпечення діяльності закладів освіти (на 23 749,50 тис. грн);
- виплата академічних стипендій студентам (курсантам), аспірантам, докторантам закладів фахової передвищої та вищої освіти (на 514 457,60 тис. грн);
- підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників, керівних працівників і спеціалістів державного управління, харчової, переробної промисловості та агропромислового комплексу, медичних та фармацевтичних кадрів (на 6883,20 тис. грн);
- загальнодержавні заходи у сфері освіти (на 12 545,80 тис. грн);
- підготовка кадрів Київським національним університетом імені Тараса Шевченка (на 162 059,4 тис. грн);
- забезпечення діяльності Національного фонду досліджень, грантова підтримка наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок (на 5220,3 тис. грн);
- фізична і спортивна підготовка учнівської та студентської молоді (на 55 515,80 тис. грн);
- виконання зобов'язань України у сфері міжнародного науково-технічного та освітнього співробітництва, участь у рамковій програмі Європейського Союзу з досліджень та інновацій (на 31 871,4 тис. грн);
- підтримка пріоритетних напрямів наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у закладах вищої освіти (на 2250 тис. грн);
- наукова і науково-технічна діяльність на антарктичній станції «Академік Вернадський» (на 40 889,3 тис. грн);
- підготовка кадрів закладами фахової передвищої освіти (на 503 713,8 тис. грн);
- здійснення зовнішнього оцінювання та моніторинг якості освіти Українським центром оцінювання якості освіти та його регіональними підрозділами (на 373 034,80 тис. грн);
- керівництво та управління у сфері забезпечення якості освіти (на 11 663,7 тис. грн);
- здійснення сертифікації педагогічних працівників, експертизи та акредитації освітніх програм у сфері забезпечення якості освіти (на 597,7 тис. грн);
- керівництво та управління у сфері стандартів державної мови (на 5744,40 тис. грн) (Нова українська школа, 2022; Постанова КМУ «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету», 2022).

На ефективність функціонування ЗВО впливають чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. Беремо до уваги те, що діяльність ЗВО залежить від системи вищої освіти та має значний вплив на економічний розвиток держави, а також здійснює взаємодію із зовнішнім середовищем, завдяки чому формуються надійні зв'язки з ним та відбувається формування ЗВО в новому, інноваційному, європейському форматі. В окремих наукових працях у сфері економічної безпеки ЗВО спостерігається чіткий поділ чинників на внутрішні та зовнішні (Терентьєва Т.; Кулакова М., 2012; Гірняк В.; Козьмук Н.; Лук'янська О., 2014; Малихіна Я., 2013). Зважаючи на це чинники зовнішнього середовища (прямі) негайно впливають на ЗВО, інші – опосередковано (непрямі). Доречність цього доводиться також тим, що прямий вплив не завжди є безпосереднім, він проявляється в діяльності ЗВО, але протягом певного періоду часу може бути постійним або тимчасовим. Непрямий вплив спрямовується через інші чинники або в певних умовах, при цьому він може

бути тривалим у часі чи одноразовим. Проте варто зауважити, що економічна безпека у цьому випадку розглядається на рівні певних закладів вищої освіти, а не їх системних зв'язків.

Під час дослідження економічної безпеки системи ЗВО в розрізі управління нею, зауважимо, що чітко відокремити чинники зовнішнього і внутрішнього середовища неможливо. Тому розглянемо їх залежно від характеру прямого і непрямого впливу (таблиця 1). Варто зазначити, що ці чинники у контексті управління економічною безпекою системи ЗВО залежно від характеру їхнього впливу на якість вищої освіти (з урахуванням поділу їх на чинники прямого та непрямого впливу) узагальнено та розподілено на групи, що у сукупності формують комплекс. Комплекс чинників являє собою, з одного боку, можливості для функціонування системи ЗВО, які доцільно реалізувати, а з іншого – виклики як одну з форм чинників, якої вони набувають у разі негативних змін зовнішнього та внутрішнього середовища та сприяють породженню небезпеки, похідною якої є загроза, що отримує прояв у вигляді ризиків економічній безпеці системи ЗВО (Денисенко М.; Бреус С., 2017; Kasych A.; Breus S.; Khaustova Ye., 2017).

Таблиця 1

Прямі та непрямі чинники впливу на ефективність функціонування ЗВО

Прямі чинники	Непрямі чинники
– економічні (зниження платоспроможності населення і, як результат, підвищення рівня бідності);	– управлінські (політичні та правові чинники). До політичних віднесена нестабільна політична ситуація в країні, у результаті чого відбувається зменшення кількості студентів у вітчизняних вишах загалом та прискорення міграційних процесів за межі країни тощо. До правових належать ті, які впливають на якість вищої освіти через низку нормативно-правових актів: Конституція України (ст. 53); Закони України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2016) тощо, а також міжнародних договорів України, укладених в установленому законом порядку. Ці чинники знаходять прояв переважно через економічні та демографічні.
– демографічні (від'ємне сальдо природного та механічного руху населення та абітурієнтів, викликане зменшенням народжуваності та активізацією міграційних процесів випускників у зв'язку з війною та високою конкуренцією іноземних вишів за абітурієнтів та випускників із подальшою їх локалізацією в країнах навчання тощо)	– воєнні (війна, анексія АР Крим Російською Федерацією, нарощування обсягів зовнішньої агресії з боку Росії у результаті військових дій та, як результат, збільшення міграційних процесів усередині країни з Криму та зони військових дій). Дія цих чинників переважно проявляється через дію демографічних.
	– соціальні (зростання соціальної напруженості в суспільстві та погіршення кримінальної обстановки в державі тощо). Вплив соціальних чинників проявляється через дію економічних, політичних та воєнних

Джерело: складено авторами на основі (Бреус С., 2019)

Варто зазначити, що ці чинники у контексті управління економічною безпекою системи ЗВО залежно від характеру їхнього впливу на якість вищої освіти (з урахуванням поділу їх на чинники прямого та непрямого впливу) узагальнено та розподілено на групи, що у сукупності формують комплекс. Комплекс чинників являє собою, з одного боку, можливості для функціонування системи ЗВО, які доцільно реалізувати, а з іншого – виклики як одну з форм чинників, якої вони набувають у разі негативних змін зовнішнього та внутрішнього середовища та сприяють породженню небезпеки, похідною якої є загроза, що отримує прояв у вигляді ризиків економічній безпеці системи ЗВО (Денисенко М.; Бреус С., 2017; Kasych A.; Breus S.; Khaustova Ye., 2017).

С. Бреус виділяє 4 групи чинників, що характеризують сферу управління системою ЗВО у контексті її фінансового та організаційного забезпечення, контингенту студентів та науково-педагогічних працівників. Це такі групи як: механізм розподілу державного фінансування (синтезу управлінських та економічних чинників); модель фінансування вітчизняної вищої освіти: синтез управлінських, економічних, демографічних та воєнних чинників; представленість вітчизняних ЗВО у міжнародних рейтингах університетів: синтез управлінських та демографічних чинників (Бреус С., 2019). При цьому чинники не є незалежними один від одного, вони в комплексі впливають на ефективність функціонуванню вищої освіти загалом та системи ЗВО зокрема (Денисенко М.; Бреус С., 2018; Грищенко І.; Денисенко М.; Бреус С., 2014).

Висновки. Згідно вищевикладеного спостерігаємо, що усі групи чинників проявляють у собі в більшості управлінські якості. З цього можна зробити висновок, що є актуальним запровадження та використання системи заходів підвищення якості вищої освіти й економічної безпеки системи ЗВО в аспекті управління. Для більш детального розуміння проблематики даного дослідження детально розглянуто показники ефективності функціонування системи закладів вищої освіти які визначають величину певних чинників. Виявлення їх разом із загрозами, оцінка ризиків економічної безпеки системи закладів вищої освіти має важливе науково-практичне значення для здійснення процесу управління економічною безпекою системи ЗВО, що має важливе значення на ринку освітніх послуг.

Список використаних джерел:

1. Бреус С. В. Управління економічною безпекою системи закладів вищої освіти: проблематика використання ієрархічно-фасетного методу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. Випуск 24. Частина 1. С. 55–63.
2. Гіряк В. В., Козьмук Н. І., Лук'яньська О. В. Фінансово-економічна безпека вищих навчальних закладів в умовах євроінтеграції Вищої освіти України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. № 2. С. 1038–1042.

3. Грищенко І. М., Денисенко М. П., Бреус С. В. Роль вищої освіти в сучасних умовах розвитку економіки України. *Проведення прогностико-аналітичних досліджень відповідності системи професійної освіти перспективам соціально-економічного розвитку України* : монографія; за ред. І. М. Грищенко, І. А. Ігнат'єва, М. П. Денисенко та ін. К. : КНУТД. 2014. С. 6–8.
4. Денисенко М. П., Бреус С. В. Системні загрози як чинник погіршення економічної безпеки вищих навчальних закладів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 16. Ч. 1. С. 76–80. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8845>
5. Денисенко М. П., Бреус С. В. Економічна безпека ВНЗ у регіональному розрізі: дослідження сутності ризику, безпеки та економічної небезпеки. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2017. Випуск 4-1 (43). С. 79–85. URL: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/8849>
6. Денисенко М. П., Бреус С. В. Сучасний стан розвитку вищої освіти в Україні та взаємозв'язок з економічною безпекою закладів вищої освіти. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2018. № 3 (51). С. 157–167. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12115>
7. Kasych A., Breus S., Khaustova Ye. Investigation of risk in the activities of higher education institutions in the context of securing their economic safety. *Technology audit and production reserves*. 2017. № 6/4 (38). P. 30–34. URL: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/8931>
8. Нова українська школа. У 2022 році видатки на освіту скоротили на 14 млрд грн. Скільки й звідки забрали. 2022. URL: <http://nus.org.ua/news/u-2022-rotsi-vydatky-na-osvitu-skorotyly-na-14-mlrd-grn-skilky-j-zvidky-zabraly>
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету». 2022. № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
10. Терент'єва Т. В., Кулакова М. Н. Факторы, влияющие на эффективность образовательных услуг вуза в современном обществе. *Современные проблемы науки и образования*. 2012. № 5. URL: <http://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=7123>

References:

1. Breus, S. V. (2019). Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu systemy zakladiv vyshchoi osvity: problematyka vykorystannia ierarhichno-fasetnoho metodu [Management of the economic security of the system of higher education institutions: problems of using the hierarchical-faceted method]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 24. Chastyna 1. P. 55–63. [in Ukraine]
2. Hirniak, V. V., Kozmuk, N. I., Lukianska, O. V. (2014). Finansovo-ekonomichna bezpeka vyshchych navchalnykh zakladiv v umovakh yevrointehratsii Vyshchoi osvity Ukrainy [Financial and economic security of higher educational institutions in the conditions of European integration of Higher Education of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. № 2. P. 1038–1042. [in Ukraine]
3. Hryshchenko, I. M., Denysenko, M. P., Breus, S. V. (2014). Rol vyshchoi osvity v suchasnykh umovakh rozvytku ekonomiky Ukrainy. [The role of higher education in modern conditions of development of the economy of Ukraine]. *Provedennia prohnozno-analitychnykh doslidzhen vidpovidnosti systemy profesiinoi osvity perspektyvam sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* : monohrafiia; za red. I. M. Hryshchenko, I. A. Ihnatieva, M. P. Denysenko ta in. K. : KNUVD. P. 6–8. [in Ukraine]
4. Denysenko, M. P., Breus, S. V. (2017). Systemni zahrozy yak chynnyk pohirshennia ekonomichnoi bezpeky vyshchych navchalnykh zakladiv [Systemic threats as a factor in the deterioration of the economic security of higher educational institutions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. Vyp. 16. Ch. 1. P. 76–80. URL: <https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/8845> [in Ukraine]
5. Denysenko, M. P., Breus, S. V. (2017). Ekonomichna bezpeka VNZ u rehionalnomu rozrizi: doslidzhenia sutnosti ryzyku, bezpeky ta ekonomichnoi nebezpeky [Economic security of higher education institutions in a regional context: study of the essence of risk, security and economic danger]. *Naukovo-vyrobnychiy zhurnal "Biznes-navihator"*. Vyp. 4-1 (43). P. 79–85. URL: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/8849> [in Ukraine]
6. Denysenko, M. P., Breus, S. V. (2018). Suchasnyi stan rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini ta vziaimozv'iazok z ekonomichnoiu bezpekoiu zakladiv vyshchoi osvity [The current state of higher education development in Ukraine and the relationship with the economic security of higher education institutions]. *Vcheni zapysky Universytetu "KROK"*. № 3 (51). P. 157–167. URL: <https://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/12115> [in Ukraine]
7. Kasych, A., Breus, S., Khaustova, Ye. (2017). Investigation of risk in the activities of higher education institutions in the context of securing their economic safety. *Technology audit and production reserves*. № 6/4 (38). P. 30–34. URL: <http://er.knutd.edu.ua/handle/123456789/8931> [in English]
8. Nova ukrainska shkola (2022). U 2022 rotsi vydatky na osvitu skorotyly na 14 mlrd hrn. Skilky y zvidky zabraly [in 2022, spending on education was reduced by UAH 14 billion. How much and where they took it from]. URL: <http://nus.org.ua/news/u-2022-rotsi-vydatky-na-osvitu-skorotyly-na-14-mlrd-grn-skilky-j-zvidky-zabraly> [in Ukraine]
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro spriamuvannia koshtiv do rezervnoho fondu derzhavnogo biudzhetu" (2022). [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the allocation of funds to the reserve fund of the state budget"]. № 401. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> [in Ukraine]
10. Terenteva, T. V., Kulakova, M. N. (2012). Faktory, vlyaiushchye na effektivnost obrazovatelnykh usluh vuza v sovremennom obshchestve [Factors affecting the effectiveness of educational services of the university in modern society]. *Sovremennye problemy nauki y obrazovaniya*. № 5. URL: <http://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=7123> [in Russia]